

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ І ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ

У статті детально проаналізовано навчальні програми і підручники з гуманітарних дисциплін (основи психології та педагогіки, українська та зарубіжна культура, ділова українська мова, іноземна мова), що використовуються для підготовки студентів-екологів у вищих навчальних закладах. Досліджено змістове навантаження навчальних підручників з гуманітарних дисциплін, яке сприяє формуванню професійної міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх фахівців з екології. Запропоновано шляхи удосконалення комунікативної складової змісту навчальних програм з гуманітарних дисциплін у межах інтегративного підходу до їх викладання.

На сучасному етапі розвитку України як незалежної держави модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців зумовлена численними факторами, серед яких провідне місце займають розширення культурних та економічних зв'язків із зарубіжними країнами та потреба в конкурентоспроможних, компетентних кадрах, котрі володіють іноземними мовами і цілком готові до міжкультурної комунікативної взаємодії. Така ситуація посилює роль фахівця-еколога як спеціаліста міжнародного рівня, а водночас висуває більше вимог до особистості професіонала. Окрім відмінного знання сфери діяльності, обов'язковими є знання, уміння та навички міжкультурної комунікації для співпраці із зарубіжними колегами та подолання екологічних проблем планетарного масштабу. В освітньому процесі вищих технічних навчальних закладів над вирішенням цього питання працюють викладачі гуманітарних предметів, зокрема української ділової мови, культурології, іноземних мов та інших. Всі ці зміни стимулюють пошук нових підходів до викладання гуманітарних дисциплін, спонукають до реструктуризації та оновлення змістового наповнення програм та підручників з гуманітарних дисциплін для майбутніх екологів.

Нині над питаннями модернізації професійної підготовки працюють багато дослідників. Зокрема дидактичні основи підготовки студентів у вищій школі досліджуються Ю. Бабанським, В. Бондарем, О. Савченко, А. Хуторським та ін.; культурологічний підхід до підготовки студентів до міжкультурної взаємодії знаходимо в роботах С. Арутюнова, Г. Батішева, Є. Верещагіна, В. Грехнова, В. Костомарова та ін. Крім того, проблемі формування іншомовної компетентності та висвітленню особливостей комунікації екологів присвятили дисертаційні дослідження Е. Бібікова, І. Розмаріца; питання підготовки майбутніх спеціалістів до міжкультурної комунікації розкриваються в дослідженнях В. Кручек, В. Романової, Л. Сікорської, І. Тимченко та ін. Проте в зазначених дослідженнях не аналізуються глибоко питання, що стосуються теоретико-методологічних основ готовності студентів інженерно-технічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії, її практичної реалізації в навчально-виховному процесі вищих технічних навчальних закладів та шляхів удосконалення змісту навчальних програм і підручників для майбутніх екологів для їх підготовки до професійної міжкультурної комунікації.

Таким чином, **мета статті** полягає у детальному аналізі навчальних програм та підручників з гуманітарних дисциплін, що використовуються для підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах, дослідженні змістового навантаження підручників, яке сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетенції студентів. Водночас серед основних завдань є запропонувати шляхи удосконалення комунікативної складової змісту навчальних програм та підручників з гуманітарних дисциплін.

Однією із характерних рис сучасної професійної освіти є гуманізація та гуманітаризація, формування загальнолюдських, моральних і національних цінностей у майбутніх фахівців. Безумовно, засобом формування міжкультурної комунікації студентів може виступати будь-яка навчальна дисципліна, але особливо ефективним у цьому плані є гуманітарний блок дисциплін. Дослідивши навчальні плани, укладені на базі освітньо-професійної програми підготовки студентів за напрямом 0708 "Екологія", можна зробити висновок, що циклу гуманітарних дисциплін відведено значну частину навчального плану (наприклад, у Національному авіаційному університеті – 1620 год., у Національному технічному університеті України "Київський політехнічний інститут" – 1044 год.).

Загалом перелік гуманітарних дисциплін у різних університетах лишається незмінним. Так, у Національному авіаційному університеті студенти вищевказаних спеціальностей вивчають "Ділову українську мову" (54 год.), "Філософію" (108 год.), "Соціологію" (108 год.), "Основи психології та педагогіки" (54 год.), "Українську та зарубіжну культуру" (54 год.), "Іноземну мову" (432 год.) [1] та ін. Ці предмети можна розглядати як певну моделюючу систему культури, оскільки кожен предмет робить свій внесок у здійснення діалогу, комунікації між культурами, містить у собі спільну гуманістичну складову, має певні освітні та виховні задачі.

Вплив гуманітарних дисциплін при підготовці майбутніх екологів до міжкультурної комунікації є комплексним, інтегративним, складним педагогічним явищем. У нашому дослідженні вибір предметів гуманітарного циклу був обумовлений знаннями студентів предметної, мовної, культурної та комунікативної

компетенцій для успішної міжкультурної професійної взаємодії. Тому за основу ми взяли гуманітарні предмети "Основи педагогіки і психології", "Українська та зарубіжна культура", "Ділова українська мова" та "Іноземна мова". Розглянемо детальніше особливості викладання та цілі вивчення кожного з обраних предметів та проаналізуємо структуру і змістове наповнення підручників, що використовуються для опанування цих дисциплін студентами напряму підготовки 0708 "Екологія".

Основна мета навчальної дисципліни "Основи педагогіки і психології" – надати майбутнім фахівцям-екологам знань методологічних засад педагогіки й психології, закономірностей розвитку та функціонування свідомості людини, а також досвіду застосування цих знань у житті та професійній діяльності. У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати наукові основи психології та педагогіки, основні поняття з психології та педагогіки, закономірності психічних, фізіологічних, вікових, індивідуальних особливостей людини. Студент повинен уміти практично застосовувати основні поняття й методи дослідження психології та педагогіки, бачити шляхи впровадження знань у свою майбутню діяльність, оволодіти способами педагогічного та психологічного впливу, використовувати ефективні методи спілкування людей у сумісній діяльності, а також при виконанні функцій керівника.

Навчальний матеріал структурований за модульним принципом і складається в основному з двох модулів, до яких входять наступні теми: з психології – психологія як наука, особистість, когнітивна та афективна сфери особистості тощо; з педагогіки – педагогіка як наука, теорія виховання, поняття про педагогічну майстерність і педагогічну творчість, психолого-педагогічні аспекти спілкування, психолого-педагогічні аспекти управлінської діяльності. Крім того, значна увага приділяється вивченню видів спілкування, бар'єрів на шляху до ефективної комунікації та їх подолання, вербальної та невербальної комунікації, основних елементів ділового та міжособистісного спілкування, мистецтва проведення переговорів, публічних виступів і дискусій тощо. Характерними рисами тематичної літератури є її різноманіття та доступність, проте перевага тим чи іншим підручникам надається залежно від навчального закладу. Загалом можна зазначити, що вивчення навчальної дисципліни обмежене часовими рамками (зазвичай 54 години), чим і пояснюється оглядовий характер обраних тем і відсутність важливої інформативної частини плану щодо міжкультурної комунікації в майбутній професійній діяльності.

Оскільки більшість людей сприймає іншу культуру лише через призму власної, приймаючи останню за еталон, це призводить інколи до зневаги іншої. Тут важлива роль відводиться предметам українознавчого спрямування. Навчальна дисципліна "Українська і зарубіжна культура" або "Культурологія", використовуючи такі базові дисципліни, як мовознавство, літературознавство, основи філософії, історії, соціології, політології, сприяє формуванню у майбутніх фахівців-екологів моральної, естетичної культури. У вищих технічних навчальних закладах ця дисципліна в основному охоплює 54 навчальні години.

Мета зазначеного курсу – розкрити процеси культурного розвитку людини, завдяки яким формується не тільки національна культура, національна свідомість, а й культура зарубіжних країн, все те, що притаманно всім народам світу. Комплексний підхід до вивчення культури прищеплює навички пізнання світоглядних процесів у їх розвитку чи занепаді, навчає виявляти хронологічні закономірності, певні прикмети в культурі тощо. Виховна місія культури спрямована на розширення кола спілкування, розвиток духовності кожної людини, на досягнення культурного сенсу різних епох, творчості народів і окремої особистості. Відповідно студенти-екологи при вивченні цієї дисципліни ознайомлюються з сучасними концепціями, поняттями, категоріями, формами на прикладі здобутків світової культури, опановують систему знань з культурології.

Хоча завдання навчальних програм спрямовані на використання здобутих знань для підвищення індивідуального культурно-освітнього рівня та професійної компетентності, проте часова обмеженість і значна частина матеріалу, що залишена на самостійне опрацювання, можуть перешкоджати об'єктивному розумінню культурних особливостей народів. Поза увагою також лишаються комунікативні особливості представників різних культур і відповідні відмінності в стратегіях і тактиках спілкування, накладених цими культурами. Тобто, серед перерахованих умінь, які студенти мають опанувати по завершенню курсу, не згадуються вміння ефективно проводити міжкультурну комунікативну взаємодію в межах майбутньої професійної діяльності. Студенти-екологи вищих навчальних закладів, навчальні програми яких були досліджені, в основному не мають уніфікованих підручників, а користуються рекомендованою літературою.

Успіх міжкультурної комунікації залежить не лише від знання культури співрозмовника, але й від системи традицій, символів, знаків, їх застосування, правил комунікативного співробітництва, комунікативних стратегій, від рівня володіння мовою. Тому знання власної культури, власної мови, відповідних правил поведіння є обов'язковим при міжкультурній комунікації, адже остання неможлива без ідентифікації її учасників як представників окремих культур.

Так, метою вивчення курсу "Ділова українська мова" є дати інформацію студентам про ведення сучасних особистих і ділових паперів, навчити їх етикету сучасного ділового спілкування з урахуванням національних традицій, переконати майбутніх спеціалістів, що їхній фаховий рівень визначається й загальним рівнем культури мовлення, орфоєпією, володінням нормами словозміни, виразною логічною інтонацією, умінням спілкуватися з людьми різного соціального статусу та з різним рівнем знань. Навчальна дисципліна "Ділова українська мова" має інтегрований характер, оскільки поєднує в собі досягнення сучасної науки як у мовознавчій, так і професійній сферах, реалізує ідею максимального наближення мовної освіти студентів до їх фахових потреб, тому тісно пов'язана з дисциплінами, які вивчаються сьогодні в перерахованих закладах. Студентам-екологам для вивчення цієї

дисципліни відводиться всього 54 години, з них 36 – аудиторних та 18 – на самостійне опрацювання в основному протягом I семестру, по закінченню якого проходить диференційований залік.

У результаті вивчення дисципліни "Ділова українська мова" студенти-екологи повинні володіти наступними вміннями: складати за існуючими правилами конкретні види сучасних ділових паперів; згідно з правилами вимовляти, писати, уживати ділову й термінологічну лексику за фахом; працювати з термінологічними словниками й словниками ділової мови; перекладати, уникаючи явища інтерференції, тексти ділової й фахової орієнтації; доречно й правильно вживати ділову й фахову термінологію, тощо.

Зміст навчальної дисципліни варіюється залежно від закладу, проте загальний перелік тем включає мову й стиль ділових документів, поняття офіційного ділового стилю, усне ділове мовлення, його види, особливості писемного ділового мовлення, складні випадки правопису в офіційно-ділових паперах, особливості ділової мови на лексико-фразеологічному, морфологічному, синтаксичному рівнях, ділові документи та їх оформлення, мову та професію. Щодо питання використання підручників в університетах спостерігається певна закономірність – перевага надається тим підручникам, які наявні в достатній кількості в бібліотеках. Студенти, здебільшого, користуються лекційним матеріалом. Рекомендована література варіюється залежно від профілю університету. Практичні частини навчально-методичних посібників спрямовані на те, щоб студенти набули навичок укладання конкретних документів, засвоїли норми правопису, правила складання ділових паперів тощо. Цьому сприяють різноманітні вправи й завдання, значна частина яких носить узагальнюючий характер.

Враховуючи зазначене в навчальних програмах, можемо зауважити, що комунікативній стороні при викладанні дисципліни "Ділова українська мова" у фаховій підготовці майбутніх екологів приділяється достатньо уваги щодо письмової комунікації, у той час, коли при підготовці до усної відводиться лише одна-дві теми. Зважаючи на сучасні фахові потреби екологів, це можна вважати недостатнім. Незначний акцент відводиться й стратегіям і тактикам ведення ділової розмови, доланню комунікативних бар'єрів, комунікативним ходам, а особливо підготовці до міжкультурної комунікації, бо спонтанність у діловій міжкультурній комунікації також перешкоджатиме ефективному комунікативному процесу в подальшій професійній діяльності екологів.

Рада Європи висунула та активно підтримує концепцію європейської освіти, що базується на ідеї "спільного європейського дому", де саме мову визнано провідним інструментом об'єднання. Звідси визнання такої гуманітарної дисципліни як "Іноземна мова" однією з пріоритетних у навчальних закладах. Вивчаючи іноземну мову, студент не просто засвоює певні слова, словосполучення та конструкції, а й одержує інформацію про історію та культуру різних країн. При цьому відбувається ідентифікація себе як представника власного народу, усвідомлення існування в різних культурах відмінних сторін у системі сприйняття, у системі цінностей, етикетних норм тощо [2; 3]. Тобто студенти мають знати не тільки вербальну мову та відповідно її застосовувати в конкретних ситуаціях, а й володіти картиною світогляду представників країни, мову якої вивчають.

Практичне володіння іноземною мовою, реалізація на письмі комунікативних намірів, установа ділових контактів, вираження прохання, згоди, незгоди, відмови, вибачення, подяки; досягнення студентами такого рівня знань, який повинен забезпечити майбутнім спеціалістам можливість спілкуватися іноземною мовою за тематикою, передбаченою програмою, застосування лексико-граматичного мінімуму, обговорення проблем загальнонаукового та професійно-орієнтованого характеру – ось спрямованість пропонованого курсу. Вивчення цієї дисципліни здебільшого розраховано на всі 4 роки (8 семестрів, 12 модулів, усього 432 години: самостійна робота – 154 години). Проте зараз в деяких вищих навчальних закладах помітна тенденція до скорочення годин, відведених на опанування цієї дисципліни (лише на 1 і 4 курсах).

При вивченні іноземної мови розвиваються пізнавальна та комунікативна функції мислення, здібності до аналізу, синтезу, співставлення, виконання інших логічних операцій. Усе це є складовою частиною загального завдання підготовки кваліфікованих фахівців-екологів. Мотивацією вивчення іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах є професійні потреби студентів, які готуються стати спеціалістами в екологічній галузі народного господарства. Саме тому однією із головних особливостей вивчення іноземної мови у вищому технічному навчальному закладі є професійно-зорієнтований характер.

Програми викладання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах підкреслюють, що великого значення в системі освіти нашої держави набуває навчання спілкуванню студентів іноземною мовою на професійну тематику. Проте в змісті самої дисципліни практично не згадується важливість ознайомлення студентів з культурними особливостями потенційних співрозмовників і їх вплив на процес комунікації. Поза увагою залишаються й розбіжності в комунікативних тактиках і стратегіях різних країн, етикетні норми, правила поведінки. Ці знання студентів-екологів мають фрагментарний, випадковий, несистематичний, оглядовий характер. Це пов'язано з тим, що в підручниках і посібниках в основному перевага надається матеріалам з граматики, перекладу.

Отже, у процесі викладання гуманітарних дисциплін педагог орієнтується на інтегративний підхід як засіб формування узагальненої системи знань, умінь і навичок міжкультурної комунікації в студентів-екологів. Фрагментарність при підготовці до міжкультурної комунікації ускладнює комплексне розуміння студентами певного процесу, запобігає використанню ними вже набутих знань й умінь за межами того чи іншого предмета. У проаналізованих програмах і підручниках з гуманітарних дисциплін недостатньо приділено уваги підготовці майбутніх екологів до професійної міжкультурної комунікації, формам, методам і засобам формування такої готовності в процесі вивчення цих дисциплін тощо. Такий стан справ, як свідчить дослідження та власний

досвід роботи зі студентами-екологами в Інституті екологічної безпеки НАУ, може суттєво відобразитися на якості професійної підготовки випускників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник з підготовки фахівців / [уклад. В. Бабак, М. Кулик, А. Полухін]. – К. : НАУ, 2006. – 352 с.
2. Чулкова Л. О. Комунікативна компетенція – провідна складова професійної підготовки вчителя-європейця, викладача англійської мови / Л. О. Чулкова // Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 34–37.
3. Гришкова Р. О. Лінгвістичні та міжкультурні фактори у навчанні ділової англійської мови / Р. О. Гришкова // Наукові записки : Філологічні науки. – 2004. – Т. 34. – С. 82–84.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Dovidnyk z pidgotovky fakhivtsiv [The Reference Book for Training Specialists] / [uklad. V. Babak, M. Kulyk, A. Polukhin]. – K. : NAU, 2006. – 352 s.
2. Chulkova L. O. Komunikatyvna kompetentsiia – providna skladova profesiinoi pidgotovky vchytelia-evropeitsia, vykladacha angliis'koi movy [Communicative Competence – the Leading Component of the European Teacher's Professional Training] / L. O. Chulkova // Pedagogika [Pedagogy]. – 2004. – № 4. – S. 34–37.
3. Gryshkova R. O. Lingvistychni ta mizhkul'turni faktory u navchanni dilovoi angliis'koi movy [Linguistic and Cross-Cultural Factors in the English Language Teaching] / R. O. Gryshkova // Naukovi zapysky : Filologichni nauky [Scientific Notes]. – 2004. – T. 34. – S. 82–84.

Матеріал надійшов до редакції 12.06. 2012 р.

Захарчук Н. В. Пути усовершенствования коммуникативной составляющей содержания учебных программ и учебников для будущих экологов.

В статье подробно проанализированы учебные программы и учебники по гуманитарным дисциплинам (основы психологии и педагогики, украинская и зарубежная культура, деловой украинский язык, иностранный язык), которые используются для подготовки студентов-экологов в высших учебных заведениях. Исследовано содержание учебников по гуманитарным дисциплинам, которое способствует формированию профессиональной межкультурной коммуникативной компетенции будущих специалистов по экологии. Предложены пути совершенствования коммуникативной составляющей содержания учебных программ по гуманитарным дисциплинам в рамках интегративного подхода к их преподаванию.

Zakharchuk N. V. The Ways of Improving the Communicative Component of the Curricula and Textbooks Content for the Future Environmentalists.

The paper analyzes the curricula and textbooks for the Humanities (Principles of Psychology and Pedagogy, Ukrainian and Foreign Cultures, Business Ukrainian Language, Foreign Language), which are used to prepare future ecologists in the higher educational institutions. The context of the textbooks for the Humanities, which promotes to the professional intercultural communication competence of the future specialists in ecology, is studied. Besides, the ways to improve the communicative component of the humanities curricula are suggested within the integrative approach to teaching.